

CSONKA SÁNDOR

A környezeti attitűdök méréséről – A Módosított Új Ökológiai Paradigma Skála kritikai újraértelmezése

TANULMÁNYOK

ÖSSZEFOGLALÁS

A Dunlap és mtsai (2000) által megalkotott Módosított Új Ökológiai Paradigma Skála (Revised New Ecological Paradigm Scale) az egyik legelterjedtebb fajtája azon mérési eszközöknek, amelyek az ökológiai világnézet erősségének számszerű, pszichometriai leírására törekednek. A skálát számos országban és különböző társadalmi csoportok esetében alkalmazták a környezeti nevelés hatékonyságának értékelésére attitűdvizsgálatokban, illetve az ökológiai világnézet elemzésében (Pl.: Rosa és mtsai, 2018; Ogunbode, 2013; Nagy, 2011; Gergely és mtsai, 2014; Major, 2017). Ugyanakkor a széles körű használattal párhuzamosan jelentős mértékű bírálat is érte a mérőeszközt, ami talán kevésbé ismert az alkalmazók körében (Például: Manoli és mtsai, 2019; Xiao és mtsai, 2019; Rosa és mtsai, 2018; Anderson, 2012; Kopnina, 2011a). Jelen tanulmányban a skálát kritikai szempontból elemzem, korábbi írások és egy saját kutatás eredményei alapján. Ez utóbbi esetében a skála egyes állításait humánökológia mesterszakos hallgatók, illetve a témában laikus személyek értelmezték, vitatták meg. Új javaslatok születtek az egyes állítások fogalmi értelmezésére és átalakítására, illetve a felülvizsgált NEP-et számos környezetetika nézettel vetettük össze, amely során további hiányosságokat tártunk fel. Az így gyűjtött észrevételeket összehasonlítottam a korábbi kutatási eredményekkel is. A tanulmányban a korábbi elemző munkák és a jelen kutatás kritikai észrevételeit mutatom be, ennek keretében az egyes állítások újraértelmezésére és átfogalmazására irányuló javaslatokat is megfogalmazok.

Kulcsszavak: környezet, attitűd, mérés, NEP, kritika, skála

1. BEVEZETÉS

1.1. A környezeti attitűdről

Jelen tanulmányban kritikai szemszögből kívánom ismertetni a Módosított Új

Ökológiai Paradigma Skálát vagy más néven a felülvizsgált NEP skálát (Dunlap és mtsai, 2000), amely azon mérési eszközök egyik legelterjedtebb fajtája, amelyek a környezeti attitűd erősségének számszerűsíthető, pszichometriai leírására törekednek. A skála bemutatása előtt azonban fontos feltenni a kérdést, hogy miként is

definiálható a környezetpedagógia által széles körben használt és központi szereppel rendelkező környezeti attitűd fogalma? *Schultz* és munkatársai (2004) szerint „a környezeti attitűd meggyőződések, érzelmek és a viselkedési szándék összessége, amelyet az egyén a környezetbarát cselekvésekkel és kérdésekkel kapcsolatban gondol” (*Schutz* és mtsai, 2004, idézi: *Piskóti*, 2015, 29. o.). A környezetiattitűd-vizsgálatok tehát a „meggyőződések, érzelmek és viselkedési szándék” feltérképezése segítségével következtetnek a környezettudatosságra. Ennek megállapítása céljából számos skálát alkottak már, amelyek közül a felülvizsgált NEP valóban az egyik leggyakrabban előforduló és legkedveltebb mérési eszköz.

1.2. Hazai példák a környezetiattitűd-mérések gyakorlatából

A definícióban szereplő három tényező vizsgálata céljából a környezetiattitűd-méréseket magyar viszonylatban is számos kutatásban alkalmazták. *Kónya* (2017) például középiskolások környezeti attitűdjeit vizsgálta abból a szempontból, hogy az egyes komponensek (környezettudat, környezettudatos magatartás és a környezeti problémákhoz történő érzelmi hozzáállás) mennyire meghatározóak. Kiemelendő *Varga* (2004) disszertációs kutatása, illetve tanulmánya (2006) is, amelyek egy 1 éves hazai környezeti nevelési periódus környezeti attitűdökre gyakorolt hatását mutatják be. *Konyha* (2011) szintén fiatalok környezeti attitűdjeit elemezte a családi háttér és a lakóhely befolyásoló erejének

tükrében, illetve megvizsgálta, hogy a diákok milyen csoportokat alkotnak attitűdjük szerint. Ugyanakkor a környezetiattitűd-vizsgálatok relevanciája nemcsak a diákok, hanem a pedagógusok esetében is indokolt. Erre mutat rá *Graca* és munkatársai (2008) tanulmánya is, akik különböző tantárgyakat tanító tanárok, tanárjelöltek, illetve ta-

nítók és tanítójelöltek környezeti neveléssel kapcsolatos attitűdjeit vizsgálták. Ennek keretében többek közt magyar és biológia szakos tanárok és

alsós tanítók közötti eltéréseket is elemezték.

1.3. A környezeti attitűdök jellemző mérési eszköze, a NEP-skála

A Módosított Új Ökológiai Paradigma Skála elődje az úgynevezett Új Környezeti Paradigma Skála (*Dunlap* és *Van Liere*, 1978), amely a legkorábbi környezetiattitűd-mérőeszközök közé sorolható. Ez utóbbit számos kritika érte, amelynek hatására végül *Dunlap* és mtsai (2000) pontosították a mérési eszközt. (A módosítások a skála elvi alapjait nem érintették.) Az így megalkotott Módosított Új Ökológiai Paradigma Skálát számos országban és sokféle társadalmi csoport esetében alkalmazták a környezeti nevelés hatékonyságának nyomon követésére különböző attitűdvizsgálatokban, az ökológiai világnézet elemzésében, illetve szabadtéri rekreációs tevékenységek eredményességének feltérképezésében. Több tanulmány bizonyította, hogy az Új Környezeti Paradigma Skála és a Módosított Új Ökológiai Paradigma Skála által jelzett attitűdök valóban kapcsolatba hozhatók a környezettudatos viselkedés-

sel, és a mérőeszközök képesek elkülöníteni a környezetvédőket a csoport más tagjaitól (Ogunbode, 2013). Xiao és munkatársai (2019) például Dunlap és munkatársai (1992) „Health of the Planet” felméréseinek, illetve a 2003-as és 2010-es kínai általános társadalmi felmérés adatainak felhasználásával megállapították, hogy a NEP-skála az USA-ban, Kanadában és Kínában is megbízhatóan tudja előrejelezni a környezetért érzett aggodalom szintjét. Tarrant és Cordell (1997) ötfajta skála összehasonlításán alapuló vizsgálata szintén pozitív képet mutat a mérési eszköz megbízhatóságáról.

1.4. A tanulmány célkitűzései

Ugyanakkor sok kétely is felmerült a NEP-skála hatékony alkalmazhatóságával kapcsolatban, amelyek fontosságát növeli, hogy valóban az egyik legnépszerűbb és legelterjedtebb környezetiattitűd-mérési skálára irányulnak. Jelen tanulmány keretében általánosságban ismertetem a mérőeszközt, illetve külön-külön az egyes állításokat, majd ezt követően kritikai nézőpontból elemzem a skálát. A meglátások korábbi tanulmányokon, illetve humánökológia szakos egyetemi hallgatók és más tesztkitöltők észrevételein alapulnak. A tanulmány célja, hogy felhívja a figyelmet a skála alkalmazhatósági korlátaira, illetve az esetleges módosítási lehetőségeire, továbbá egyéb mérési alternatívákat kínáljon a környezettudatos viselkedés és annak pszichológiai háttere vizsgálatára.

2. AZ ÚJ KÖRNYEZETI PARADIGMA SKÁLA ÉS A MÓDOSÍTOTT ÚJ ÖKOLÓGIAI PARADIGMA SKÁLA ÁLTALÁNOS ISMERTETÉSE

A Dunlap és Van Liere (1978) által megalkotott NEP-skála célja mérhetővé tenni, hogy az egyén világmérete mennyire mozdult el az uralkodó társadalmi paradigmától egy új, az ökológiai fenntarthatóságot jobban előtérbe helyező szemlélet felé. Ezt az új világnézetet összefoglalóan Új Környezeti Paradigmának nevezték el. A skála ezen elmozdulás mértékének vizsgálatán keresztül határozza meg a pozitív környezeti attitűdök és a környezetvédő cselekvésekre való hajlandóság mértékét. Az elsősorban iparosodott országokban jellemző Uralkodó Társadalmi Paradigma

(Dominant Social Paradigm – DSP) lényege a korlátlan gazdasági növekedésbe vetett hit és az antropocentrikus világnézet. Az alább látható felülvizsgált NEP-skálában

ezek olyan állítások formájában jelennek meg, mint például: „A Föld bőséges erőforrásokkal rendelkezik, csak meg kell tanulnunk, hogyan vehetjük hasznukat” vagy „Az embereknek joga van a szükségleteik szerint átalakítani a természeti környezetet”. Az Új Környezeti Paradigma (New Environmental Paradigm – NEP) szerint ezzel szemben a gazdasági növekedésnek korlátai vannak és véges, illetve az antropocentrikus világnézet ökológiai problémákhoz vezet, hátrányos. Továbbá az utóbbi jobban elismeri a természet egyensúlyának törékenységét és a környezeti krízis súlyosságát, mint a DSP. Az 1978-ban

megbízhatóan tudja
előrejelezni a környezetért
érezett aggodalom szintjét

publikált eredeti NEP-skála 12 állítást tartalmaz, amelyeket egy 4 fokú Likert-skálán kell értékelni a válaszadóknak. Később, a kritikai visszhangok hatására a mérőeszközt pszichometrikailag hatékonyabbá tették, az állítások számát bővítették 15-re, amelyeket már egy 5 fokú Likert-skálán kellett értékelni (*Dunlap és mtsai, 2000; Hawcroft és Milfont, 2010*). Az így megalkotott felülvizsgált NEP (más néven Módosított Új Ökológiai Paradigma Skála) öt témakör köré csoportosítja a 15 kérdést, melyek a következők: a növekedés korlátai, az emberközpontúság tagadása (anti-antropocentrizmus), a természet egyensúlya, az emberiség kiváltságosságának tagadása és a környezeti krízis (*Nagy, 2011*). A kibővített, 15 kérdésből álló NEP-skála az alábbi állításokat tartalmazza témakörök szerint (a skálán a páros kérdések a DSP-vel való egyetértés fokát mérik, míg a páratlanok a NEP-pel való azonosulás mértékét):

A növekedés korlátai:

- Az emberiség létszáma közeledik ahhoz határhoz, amennyi embert a Föld el tud tartani. (1. állítás, NEP)
- A Föld bőséges erőforrásokkal rendelkezik, csak meg kell tanulnunk, hogyan vehetjük hasznukat. (6. állítás, DSP)
- A Föld olyan, mint egy űrhajó, korlátozott mennyiségű területtel és erőforrással. (11. állítás, NEP)

Anti-antropocentrizmus:

- Az embereknek joga van a szükségleteik szerint átalakítani a természeti környezetet. (2. állítás, DSP)

- A növényeknek és az állatoknak ugyanannyi joguk van a létezéshez, mint az embereknek. (7. állítás, DSP)
- Az embert arra teremtették, hogy uralkodjon a természet többi része felett. (12. állítás, DSP)

A természet egyensúlyának törekenysége:

- Ha az emberek beleavatkoznak a természet rendjébe, az gyakran katasztrofális következményekkel jár. (3. állítás, NEP)
- A természeti környezet egyensúlyra törekvése elég erős ahhoz, hogy megbirkózzon a modern ipar károsító hatásaival. (8. állítás, DSP)
- A természet egyensúlya nagyon törekeny és könnyen felborítható. (13. állítás, NEP)

Az emberek kiváltságossága:

- Az emberi éleseszűség a garancia arra, hogy ne tegyük a Földet élhetetlenné/lakhatatlanná. (4. állítás, DSP)
- Különleges képességeink ellenére ránk emberekre is még mindig a természet törvényei vonatkoznak. (9. állítás, NEP)
- Az emberek előbb-utóbb annyira meg fogják ismerni a természet működését, hogy uralni is tudják azt. (14. állítás, DSP)

A környezeti krízis:

- Az emberek súlyosan károsítják a természeti környezetet. (5. állítás, NEP)
- Az úgynevezett „környezeti krízis” jelentősége, amellyel az emberiség jelenleg szembenéz, jelentősen el van túlozva. (10. állítás, DSP)
- Ha a dolgok jelenlegi állása nem változik meg, akkor annak hamarosan súlyos

a mérőeszközt
pszichometrikailag
hatékonyabbá tették

környezeti katasztrófa lesz a következménye. (15. állítás, NEP)

A NEP-skálát hazánkban is számos esetben alkalmazták a környezeti nevelési kutatások részeként különböző attitűdvizsgálatokban, illetve egyéb kutatási területeken az ökológiai világnézet vizsgálatában (jellemzően a fogyasztói magatartásokkal kapcsolatos kutatásokban). Az előbbire példa többek között *Zsóka* és mtsai (2012) és *Piskóti* (2015) kutatása. Továbbá a környezeti nevelés eredményességének vizsgálatában például Újvidéken is alkalmazták a mérőeszközt (*Major*, 2017). A fenti kutatásokban a NEP-skálás vizsgálatokat követően sikerült releváns következtetéseket megfogalmazni a környezettudatosságra vonatkozóan, egyetemi hallgatók és pedagógusjelöltek esetében is. A marketing, illetve környezettudatos fogyasztói magatartásokkal kapcsolatos kutatások közül *Nagy* (2011), *Gergely* és munkatársai (2014), *Schäferné* (2008), illetve *Tóth* és munkatársai (2009) tanulmányait fontos kiemelni: ezen tanulmányokból megállapítható, hogy magyar viszonylatban, a környezettudatos fogyasztói magatartásokkal kapcsolatos kutatásokban sikeresen alkalmazták az eredeti NEP-skálát (lásd: *Gergely* és mtsai, 2014) és a felülvizsgált NEP-et is (lásd: *Nagy*, 2011; *Tóth* és mtsai, 2009), továbbá a kettőt kombinálva is be lehet építeni különböző mérési eszközökbe (lásd: *Schäferné*, 2008).

A teszt megalkotásától napjainkig számos bírálat érte a felülvizsgált NEP-skálát. Ezek általánosságban az alkalmazási korlátokra, a skáladimenziókra, az egyes állítások értelmezhetőségére, az eredmények megbízhatóságára irányulnak. Ezek mellett találkozhatunk olyan észrevételekkel is,

amelyek a nem megfelelő alkalmazási gyakorlatokra hívják fel a figyelmet. A következő fejezetben a fenti kritikákat fejtem ki.

3. A NEP-SKÁLA A KRITIKÁK TÜKRÉBEN

3.1. Két jellemző kritika a felülvizsgált NEP-skála alkalmazási gyakorlatára vonatkozóan

A felülvizsgált NEP-skálával kapcsolatban számos kritikai reflexióval találkozhatunk a szakirodalomban, amelyek közül az alábbiakban a legjellemzőbb kategóriákat is-

mertetem. Ezek egy része nem magára a mérési módszerre vonatkozik, hanem annak nem megfelelő gyakorlati használatára. A NEP-skála kritikai vizsgálata előtt két gyak-

ran előforduló használati hibára kívánom felhívni a figyelmet.

Az egyik gyakran előforduló kritikai elem az eredményalkotásra vonatkozik, amely azonban megfelelő használattal kiküszöbölhető. Az Új Ökológiai Paradigma öt témakör köré csoportosítható, amelyek különböző állítások formájában jelennek meg a tesztben. Ugyanakkor bevett gyakorlat, hogy a végeredményt, a környezeti attitűd erősségét egy egyszerű számértékekkel fejezik ki, nem elemzik az egyes témakörök külön pontszámait. A témakörökre kapott pontszámok egy önálló mérőegységre redukálódnak, így a skála elveszíti az árnyalatait. Az eredmények leírásánál, amennyiben a kutatási célokkal ez összeegyeztethető, célszerű lehet a részeredményeket is elemezni, nem pedig egy egyszerű

jellemzően a fogyasztói magatartásokkal kapcsolatos kutatásokban

számértékkel fejezni ki a többkomponensű ökológiai világnézet megnyilvánulását (Dunlap és mtsai, 2000; Lopez és Cuervo-Arango, 2008; Hawcroft és Milfont, 2010; idézi: Ogunbode, 2013). Ezt erősíti meg Brennan és munkatársai (2014) is, aki szerint az eredmények ilyen fajta leegyszerűsítése elrejtja a mélyebb értelmezést és az eredmények sokrétűségét.

A másik fontos alkalmazási hiányosság a különböző személyes kutatói érdeklődési körök, illetve a párhuzamosan megjelenő speciális kutatási területek (akár a környezeti nevelésen belül is) eredménye. Az egymástól eltérő vizsgálati célok eredményeképpen a felülvizsgált NEP-skálának számtalan verziója született. A különböző változatú tesztekben bizonyos állításokat kivettek, megváltoztattak, a személyes kutatói érdeklődéshez igazították a tesztet (Yencken és mtsai, 2000; Johnson és mtsai, 2004; Van Petegam és Bliciek, 2006; idézi: Ogunbode, 2013). Hibás következtetésekhez vezethet, ha a különböző módon megváltoztatott tesztek eredményeit összevetjük egymással. A különböző fajtájú tesztek összehasonlítása által kapott eredmények erősen megkérdőjelezhetők (Hawcroft és Milfont, 2010; idézi: Ogunbode, 2013).

3.2. A felülvizsgált NEP-skála alapvető alkalmazhatóságát megkérdőjelező kritikák

Amennyiben a skála megalkotásának eredetéből indulunk ki, szintén komoly aggályok merülnek fel annak univerzális alkalmazhatóságával kapcsolatban. Az amerikai származású Riley Dunlap és munkatársai a skálát a fogyasztói, individualisztikus és

antiökológikus világnézet ellenpólusaként alkották meg (Ogunbode, 2013). A társadalomnak ez a fajta viszonyulása a természethez erősen elterjedt az Amerikai Egyesült Államokban, a NEP ennek a világnézetnek a kontrasztját képviseli. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy egyéb országokban, társadalmakban mennyire lehet hatékony mérőeszköz egy, az USA kulturális környezetére szabott skála? A kutatások alapján korántsem elhanyagolható szempont a kulturális különbség. Ogunbode (2013) szerint attól még, hogy a világ számos más országa hasonló környezeti prob-

lémákkal néz szembe, mint Észak-Amerika, nem következtethetünk arra, hogy ezeknek a háttérben olyan pszichoszociális struktúrák vannak, mint amiket a NEP reprezen-

tál. Ugyanakkor megállapítható az is, hogy ezen a területen kevés ismeret áll rendelkezésünkre, ugyanis a skálát eddig sokkal kevésbé használták a fejlődő országokban, mint a fejlett régióban (Rosa és mtsai, 2018). Ennek ellenére Kopnina (2011a) tanulmányában már rámutatott arra, hogy a NEP és DSP iparosodott országokban jellemző egyértelmű elkülönülése és szembenállása a Föld sok más országában nincs jelen. Fontos tehát, hogy a mintavétel során a kulturális háttérrel is figyelembe vegyünk. Manoli és munkatársai (2007) például gyermekeknek kialakított NEP-skála verziót alkalmaztak egy amszterdami iskolában. A tesztet zömében olyan fehér fiatalok töltötték ki, akiknek családjai elkötelezettek a környezeti ügyek iránt.

Megállapították, hogy az így gyűjtött eredmények nem pontosan reprezentálják az amszterdami fiatalok környezeti attitűdjeit, mivel a minta szociokulturálisan nem tekinthető homogénnek. Xiao és

bizonyos állításokat kivettek, megváltoztattak, a személyes kutatói érdeklődéshez igazították

munkatársai (2019) rámutattak arra is, hogy például a nemek aránya, az életkor, az iskolázottság, illetve a politikai identitás is befolyásolhatja az eredményeket. A fentiekkel összhangban *Manoli* és munkatársai (2007) megállapítják, hogy a tesztet környezetspecifikusan kell alkalmazni, a tényleges használat előtt vizsgálni szükséges, hogy az adott szociokulturális és demográfiai környezetben miként értelmezik a skála egyes állításait. Megelőző fogalmi, jelentéstani kutatásokat szükséges végezni, illetve fel kell tárnai az egyes kultúrákhoz és társadalmi csoportokhoz köthető értelmezési nehézségeket és eltéréseket, különben a teszt nem alkalmazható megbízhatóan a gyakorlatban.

Ugyanakkor a skála eredményeinek szociokulturális különbségekből eredő eltérései rávilágíthatnak a környezeti attitűd társadalmi differenciáira

is. *Brennan* (2014) szerint például a skála sokkal inkább a társadalom saját viszonyát méri a természetes környezethez, mint az egyéni attitűdöket. Ezzel párhuzamosan *Xiao* és munkatársai (2019) is hangsúlyozzák, hogy a skála alkalmas arra, hogy feltárja a környezetért érzett aggodalom szociokulturális különbségeit.

Kopnina (2011a) írása alapján a szociokulturális különbségektől függetlenül, általánosságban is elmondható, hogy szükséges a teszt állításainak csoportos és egyéni fogalmi-jelentéstani értelmezése. Fókuszcsoportos vizsgálatok segítségével nyomon követhető a csoportdinamika, a közös és eltérő vélemények megjelenése, ütközése. Az egyéni vizsgálatok által pedig a személyekre árnyaltabban jellemző, önálló vélemények és értelmezések elemezhetőek. Fontos, hogy a teszt közös vagy egyéni feldolgozását moderáló személy az önálló

és szubjektív vélemény kialakulását segítse elő, s ne irányítsa az állítások értelmezését az általa helyesnek vélt irányba.

Kopnina (2011a) és a jelen tanulmány is rámutat arra, hogy nem csupán az emberi látásmódok és ötletek sokszínűsége az, amely egyes állítások különböző értelmezéséhez vezet, hanem sok esetben maguk az állítások sem kellően egzakta, így teret adnak egymástól eltérő felfogásoknak.

Brennan és munkatársai (2014) is megállapítják, hogy az állításokat szemantikailag pontosítani kell, az ellentmondásokat meg kell szüntetni. *Lalonde* és *Jackson* (2002) többek között filozófusok és biológusok

véleményét vizsgálták a skála állításainak értelmezhetőségére vonatkozóan. Egy filozófus például az egyik állítás kapcsán megállapította, hogy az a NEP elveivel ellentétesen azt sugallja, hogy az ember és természet

eltérő entitás. Ez alapján a skála tehát nem tudta meghaladni az antropocentrikus világnézetet. Egy biológus az 'egyensúly' szó többféle értelmezési lehetőségében lát problémát: nem egyértelmű, hogy fiziológiai egyensúlyról beszélünk egy adott szervezet esetében, vagy ökológiai egyensúlyról egy ökoszisztéma esetében, esetleg az alapvető természeti törvények egyensúlyáról. *Dunlap* (2008) válaszolt a skálát ért kritikákra, és elismerte, hogy valóban lehetne frissíteni a skála bizonyos állításait. Kifejtette azonban, hogy *Lalonde* és *Jackson* (2002) kritikája csak abban az esetben releváns, ha magasan képzett személyek a válaszadók. Mindazonáltal álláspontja szerint elengedhetetlen, hogy a gyerekek az értékelés előtt fogalmi szempontból értsék meg az egyes állításokat.

Rosa és munkatársai (2018) rámutattak arra is, hogy az egyes állítások pozitív vagy

az adott szociokulturális és demográfiai környezetben miként értelmezik a skála egyes állításait

negatív megfogalmazása szintén eltérő pontszámokhoz vezethet. Például elképzelhető, hogy ha egy egy pontra értékelt negatív állítást pozitív formában fogalmazunk meg, akkor ugyanaz a válaszadó arra nem öt pontot fog adni, csupán hármat. Ez azt jelenti, hogy önmagában a pozitív vagy negatív megfogalmazás befolyásolhatja a pontszámokat. Mindazonáltal ennek kiküszöbölése problematikus, a csak pozitív, illetve csak negatív állítások értékelési sémája egyértelmű a válaszadó számára, mivel „rájöhet, hogy mit várnak tőle”. Ugyanakkor, ha a pontszámokat egymáshoz viszonyítjuk, akkor a fenti hiányosságnak is kisebb a jelentősége.

Fontos kritikai megállapításokat tartalmaz *Manoli* és munkatársai (2019) tanulmánya is, akik a felülvizsgált NEP-skálát

az úgynevezett Két Fő Környezeti Érték Modellrel (2-MEV) (*Bogner és Wilhelm*, 1996) hasonlították össze. A 2-MEV modell előnye, hogy a „hasznosítás” és „megőrzés” beállítottságokat (amelyek voltaképp megfeleltethetőek a felülvizsgált NEP-skála két végén elhelyezkedő NEP- és DSP-paradigmáknak) negyedek alapján osztja fel. A 2-MEV modell alapján kapott alacsony hasznosítás és magas megőrzés pontszám tehát a felülvizsgált NEP-skála Új Ökológiai Paradigma végén helyezkedik el. Ezzel szemben a 2-MEV által kapott magas hasznosítás és alacsony megőrzés pontszám pedig a NEP-skálának a *DSP végén* foglal helyet. Ugyanakkor azok a személyek, akik a 2-MEV alapján mindkét beállítottságra alacsony vagy magas pontszámot kaptak (tehát az egész téma nem érinti meg őket, vagy egyszerre van jelen bennük egy erős antropocentrikus és biocentrikus attitűd) nem különíthetők el a felülvizsgált NEP-skálán. Mindkét

típus a skála közepén foglal helyet, holott beállítottságuk gyökeresen eltér egymástól. A fentiekre tekintettel *Bogner és Wilhelm* a 2-MEV modell fokozott használatának előtérbe helyezését szorgalmazza, mivel az a négy negyed segítségével képes árnyaltabb képet adni a környezeti attitűdökről, mint a felülvizsgált NEP (amely csupán egy NEP-DSP skálán képes elhelyezni a beállítottságokat).

További fontos kritikai elem *Kopnina* (2011b) meglátása, aki szerint a skála sokkal inkább vizsgálja a kognitív hiedelmeket és meggyőződéseket, illetve a tanulmányok

során elsajátított tudásanyag meglétét, mint a tapasztalati úton szerzett érzelmi viszonyulásokat. Véleménye szerint a skála nem alkalmas az utóbbi típusú hozzáállás vizsgálataira. Amennyiben célzottan a környezeti ügyekhez, illetve magához

a természethez való érzelmi hozzáállást kívánjuk vizsgálni, nagyobb sikerrel alkalmazható például a *Piskóti* (2015) disszertációs kutatásában, illetve a *Csonka és Varga* (2019) vizsgálataiban során alkalmazott Környezeti Identitás Skála (*Clayton*, 2003).

Aggodalomra adhat okot, hogy a skálát vizsgáló kutatások, köztük például *Lalonde és Jackson* (2002) munkája is, több esetben azt is megállapították, hogy a skála állításai az idő múlásával elveszítették hasznosíthatóságukat. *Anderson* (2012) szerint a skála szellemisége egyáltalán nem azonos azzal az ököcentrikus-biocentrikus világnézettel, amely a 20. század végi környezeti etikával foglalkozó írásokból rajzolódik ki. Ezt erősíti meg *Lundmark* (2007) tanulmánya is, amely alapján a skálából a kortárs környezeti etika vitapontjainak összes alapvető eleme hiányzik. E szerint a skála segítségével jól megfoghatók az antropocentrikus formái, azonban az ember-természet

azt is megállapították, hogy a skála állításai az idő múlásával elveszítették hasznosíthatóságukat

viszony valóságát nem képes megragadni, a jelenkor környezetetkai problémáira nem nyújt megoldást.

A eddig ismertetett kritikai meglátások érvényességét hangsúlyozza az a tény is, amelyet *Anderson* (2002) fejt ki, korábbi kutatások eredményeinek figyelembevételével. Meglátása szerint a tényleges viselkedés és a skála által jelzett eredmények nincsenek kellően összhangban egymással, a skála nem elég pontos. Sok esetben a teszt eredményei által megjósolt viselkedési módok a valóságban nem igazolódtak be. Ezt erősíti meg *Brennan* és munkatársai (2014) tanulmánya is, akik szerint a skála nem alkalmazható megbízhatóan sem a társadalomtudományos, sem a marketinges kutatási területeken. Kérdéses, hogy a felülvizsgált NEP-skála egyáltalán képes-e mérni azt, amiért megalkották.

Annak érdekében, hogy további képet kaphassunk a skála környezetetkai, pszichometriai hiányosságairól, illetve a fogalmi-jelentéstani problémákról, az állításokat egyetemi hallgatók és egyéb teszt-kitöltők elemezték; a következőkben az ő meglátásaikat mutatom be.

4. A FELÜLVIZSGÁLT NEP-SKÁLA HIÁNYOSSÁGAI, SZAKÉRTŐI ÉS A TÉMÁBAN LAIKUS SZEMÉLYEK ÉSZREVÉTELEI ALAPJÁN

4.1. A kvalitatív kutatás módszertana, résztvevői

A teszt állításainak értelmezését humán-ökológia mesterszakos hallgatók (a szerzőt

is beleértve), illetve a környezeti nevelés témakörben laikus személyek végezték. A humánökológus tanulók egy szeminárium keretében közösen vitatták meg az állításokat.¹ A laikusok a teszteket önállóan értékelték ki, a szerző moderálásával. Összesen 15 személy vett részt a kvalitatív kutatásban. A humánökológus hallgatók észrevételeinek fontosságához hozzájárul, hogy környezetetkával kapcsolatos

a teszt eredményei által megjósolt viselkedési módok a valóságban nem igazolódtak be

tanulmányokat folytattak. Feltételezhetően annak alapvető elemeit vagy hiányosságait nagyobb eséllyel voltak képesek felfedezni a tesztben, kapcsolódva ezzel a korábbi, erre vonatkozó

kritikákhoz (például *Lundmark* [2007] vagy *Anderson* [2012] munkái).

4.2. Az eredmények bemutatása

A kutatás alapján a 2. állítás esetében („Az embereknek joga van a szükségleteik szerint átalakítani a természeti környezetet”) a szükséglet szó okozhat értelmezési nehézségeket, amelynek következtében a teljes mondatot egymástól gyökeresen eltérő módokon lehet értelmezni. Mit értünk szükségleteken? Az alapvető, életben maradáshoz elengedhetetlen szükségleteket (élelem, ivóvíz, menedék, stb.), vagy bármi egyebet, amire szükségünk lehet? Például olyan javakat is, amelyek nem nélkülözhetetlenek az életben maradáshoz (nagyobb autó, nagyobb ház, tv, stb.)? Esetleg mindkét típust magában foglalja az állítás? Látható, hogy attól függően, hogy a szükséglet szót hogyan érti a válaszadó, többféle pontszám adható a kijelentésre. Tudjuk, hogy az állít-

¹ A szemináriumot *Dr. Varga Attila*, az EKE-OFI tudományos főmunkatársa vezette.

tás a DSP-re vonatkozik, amely azt feltételezi, hogy a teszt készítői nem csak az alapvető, életben maradáshoz nélkülözhetetlen szükségletekre vonatkoztatták az állítást. Mindazonáltal nincs arra garancia, hogy a nyilatkozó is hasonló módon fogja értelmezni a mondatot. Az állítást a pontosítás érdekében mindenképp részletesen szükséges kifejteni (érdemes a teszt kitöltése előtt megbeszélni az értelmezését.) Az értelmezési folyamat megkönnyítése érdekében az állításnak a következő, átdolgozott változatát javaslom használatra: „Az embereknek joguk van bármilyen szükségletük kielégítése céljából a természetes környezet átalakításához.”

A 3. állítás esetében („Ha az emberek beleavatkoznak a természet rendjébe, az gyakran katasztrófális következményekkel jár”) szintén túlságosan általános a használt megfogalmazás. Felmerül a kérdés, hogy kik, esetleg mik számára okozhat katasztrófát a természet rendjébe való beavatkozás? A természet számára okoz ez gyakran katasztrófát vagy az emberiség számára? Látható, hogy akár erős antropocentrikus beállítottság mellett is adható magas pontszám erre az állításra, amennyiben a nyilatkozó csakis az emberekre vonatkoztatja az állítást. Például gazdasági vagy pénzügyi katasztrófák miatt ad magas pontszámot. Ez megerősíti a Lalonde és Jackson (2002) kutatásából levonható következtetést, miszerint a skála nem volt képes teljesen meghaladni az antropocentrikus világlátást. Mivel az állítás az Új Ökológiai Paradigmára vonatkozik, ezért mindenképp szükséges tisztázni, hogy az a társadalmi és a természeti katasztrófákra együtt értendő. (A NEP szerint a természet része az ember is, így voltaképp a társadalmi katasztrófák a természet katasztrófái is.) Segítheti a megértést, ha már

az alábbi módosított állítást használjuk: „Ha az emberek beleavatkoznak a természet rendjébe, az sok esetben társadalmi és természeti katasztrófákhoz vezet.”

A 4. állítás esetében („Az emberi éleseszség a garancia arra, hogy ne tegyük a Földet élbetelellenné/lakhatatlanná”) az „éleseszség” szó került számos esetben a kritikák középpontjába, amelyek szerint a szóhasználat nem kellően pontos, félrevezető lehet. Egy kérdőívkitöltő a következőket állapította meg: „Az éleseszség intelligenciát jelent? Ha igen, akkor szerintem erre szükség van, de önmagában nem elég. Szükség van ehhez egy indíttatásra, szemléletmódra, akaratra és/vagy érzelmekre is, amelyek együtt már nagyobb garanciát jelentenek.” Fontos tehát tisztázni, hogy

a skála nem volt képes teljesen meghaladni az antropocentrikus világlátást

mit jelent az éleseszség a DSP és mit a NEP szemszögéből nézve. Véleményem szerint ez a típusú szembenállás olvasható ki Kohák (2000) munkájából is, aki az ökológiai válságot a nyugati civilizációk „elműszakiasított ész” uralmával azonosítja. A kifejezés a racionális és műszaki tudás túlsúlyát fejezi ki a társadalomban. Az úgynevezett ökofeminizmus a válság ezen aspektusainak kezelésében lehet hatékony. Az irányzat szerint a társadalomban domináló olyan „energiák”, mint például a férfias jellegű ráció és az uralkodási vágy a természettől való elidegenedésünket eredményezi. Az embernek a saját természetében szunnyadó ösztönös, gondoskodó, érzékeny, másokat tápláló lényt kell feléleszteni, hogy az ökológiai válságot valóban kezelni tudja (Kohák, 2000). Eszerint az éleseszség két típusú felfogása során a racionális, műszaki tudás (elműszakiasított ész) áll szemben az ökofeminizmus által is képviselt felfogással, amely az érzelmekre,

az érzelmi intelligencia fejlesztésére nagyobb hangsúlyt fektet. Az állítás a DSP-re vonatkozik, tehát mindenképp szükséges leszögezni, hogy az éleseszsűség értelmi intelligenciát jelent, illetve racionális képességeket, nem pedig érzelmi intelligenciát. További lehetőség, hogy az „éleseszsűség” szót „találékonyosság”-ra cseréljük. Az eredeti angol nyelvű kijelentésben az „ingenuity” szó szerepel, amelynek a magyar jelentése „találékonyosság”. Ez a szóhasználat, amellett, hogy pontosabb fordítás, jobban kifejezi, hogy racionális tudásra vonatkozik az állítás. A módosított kijelentés eszerint tehát: *„Az emberi találékonyosság a garancia arra, hogy ne tegyük a Földet élbetetlenül/lakhataatlanná.”*

A 6. állítás esetében (*„A Föld bőséges erőforrásokkal rendelkezik, csak meg kell tanulnunk, hogyan vehetjük hasznukat”*) a „bőséges erőforrás” kifejezés vezetett értelmezési problémákhoz. A kérdés ugyan a DSP-re vonatkozik, de bizonyos értelmezések mellett bármely személy adhat rá magas pontszámot. Például mindkét paradigma képviselője gondolhat arra, hogy bőségesen állnak még rendelkezésünkre olyan erőforrások, amelyeket majd új technológiákkal hasznosíthatunk. (Az új technológiák megjelenésével újabb erőforrásokat tudunk elérni.) Ez a tény a növekedés korlátaival nincs egyértelmű kapcsolatban, a megfogalmazás félrevezető lehet. A bőséges helyett, a témakör pontosabb megragadása érdekében, célszerű lehet a „korlátlan és megújuló erőforrás” kifejezést használni. A fentiek alapján tehát a következő módosított változat használatát javaslom: *„A Föld korlátlan és megújuló erőforrásokkal rendelkezik, csak meg kell tanulnunk, hogyan vehetjük hasznukat.”*

A 7. állítás (*„A növényeknek és az állatoknak ugyanannyi joguk van a létezéshez, mint az embereknek”*) egy komplex környezetetiki dilemmát egyszerűsít le, amely értelmezési nehézségeket eredményezhet. A különböző életformák jogainak kérdésköre a jelenkor környezetetikájának egyik kulcskérdése, számos tanulmány foglalkozik a témával. Az állatok és növények jogai több esetben különválaszthatók a szakirodalmak szerzői szerint. Például *Singer* (2005) híressé vált nézete szerint az egyenlő figyelembevétel nem az állatok képességei teszik indokoltá, hanem az a tény, hogy tudnak érezni, illetve szenvedni. Ebből a szempontból azonban nem közelíthető meg a növényeknek járó egyenlő figyelembevétel, a teszt tehát helytelenül jár el, ha összevonja a növények és állatok jogait. Számos etikai megközelítés pedig, mint például a *Leopold* (2000) féle Föld-etika vagy *Thiele* (2000) feltár(ul)ó szabadságfelfogása, vagy *Rolston* (2005) környezetetiki nézetei az állatok és növények jogainál szélesebb körben gondolkodik. Például ezen megközelítések az ökoszisztémák, a bioszféra vagy a Föld egészének erkölcsi figyelembevételét is célozzák. Ebből a megközelítésből a növények és állatok világa túl szűk halmaz az etika kiterjesztésének. További hiányossága az állításnak, hogy értelmezhető szélsőségesen biocentrista módon is a létezéshez való jog. Ennek hatására a nyilatkozó kevesebb pontszámot adhat, világnézettől függetlenül. *Thiele* (2000) ököcentrizmusra vonatkozó hasonlatát a skálára vonatkoztatva: azt jelentené a NEP-pel való azonosulás, hogy a dzsainizmus² híveihez hasonlóan le kéne söpörnünk az ösvényt magunk előtt, nehogy eltáposzuk a gyanútlan élőlényeket, illetve gézt kellene

² Indiai vallás, melynek egyik fogadalma értelmében nem szabad szándékosan ártani az élőlényeknek. Ez nemcsak emberekre, hanem állatokra és növényekre is vonatkozik.

viselnünk a szánk előtt, hogy véletlenül se lélegezzünk be apró rovarokat? Az állítás értelmezése során megerősítést nyert, hogy a skála nincs kellően összhangban a 20. század végi (Anderson, 2012) és kortárs környezetetikai nézetekkel (Lundmark, 2007). A fentiekben részletezett etikai kérdések megvitatásában segíthet, ha az alábbi átalakított állítást használjuk: „*A Föld összes élőlényének és életközösségének ugyanúgy joga van a létezéshez, mint az embereknek.*” Az átfogalmazott mondat az állatok és növények halmazánál tágabb megfogalmazást ad, illetve várhatóan kevésbé enged teret a szélsőségesen biocentrista értelmezéseknek (nem a létezéshez való jog mértéke, hanem maga a létezés fontossága került a középpontba). A megfogalmazás nem jelent teljes körű megoldást a fent részletezett problémákra, de a kérdés megvitatásához erősebb alapot biztosíthat.

A 8. állítás esetében („*A természeti környezet egyensúlyra törekvése elég erős ahhoz, hogy megbirkózzon a modern ipar károsító hatásaival*”) szintén kétértelműség fedezhető fel, amely befolyásolhatja az adott pontszámokat. Az állítás a DSP-re vonatkozik, azonban a NEP elkötelezett hívei is adhatnak magas pontszámot rá, bizonyos értelmezések mellett. Például elképzelhető, hogy a természet az emberiség létszámának drasztikus csökkentése segítségével lesz képes megbirkózni az ipar károsító hatásaival, ezáltal állítva helyre az egyensúlyt. Ez esetben, ha helytelenítem a modern ipar károsító hatásait, az állítással akkor is kénytelen vagyok egyetérteni. Az értelmezési problémák elkerülése érdekében célszerű lehet az állítást kiegészíteni a következő megállapítással: „*anélkül, hogy az emberiség léte veszélybe kerülne.*” A módosított állítás tehát: „*A természeti kör-*

nyezet egyensúlyra törekvése elég erős ahhoz, hogy megbirkózzon a modern ipar károsító hatásaival, anélkül, hogy az emberiség léte veszélybe kerülne.”

A 11. állítás esetében („*A Föld olyan, mint egy űrhajó, korlátozott mennyiségű területtel és erőforrással*”) az „*űrhajó*” kifejezés zavart keltő, megnehezíti a mondat értelmezését. Shradler-Frechette (2000) űrhajóetikája valóban ezzel a hasonlattal él, amelynek kiindulási pontja, hogy a Föld zárt rendszer, körfolyamatokban vesz részt a kibocsátott anyag, nem távozik a bolygóról. Energiát a naptól nyer az „*űrhajó*”, de minden egyéb forrás korlátozott. Ezekre tekintettel minimalizálnunk kell az anyagfelhasználást és a kibocsátást, készleteinket be kell osztanunk és figyelniük kell a környezetünk terhelésére, mert

ebből az űrhajóból nem tudunk kiszállni. Ugyanakkor, ha pusztán a korlátozott mennyiségű területtel és erőforrással magyarázzuk röviden az űrhajóhasonlatot, akkor az összefüggés nem annyira egyértelmű, az állítás zavart kelthet. A fentiek értelmében javasolom az űrhajóhasonlat elhagyását az állításból. A módosított állítás eszerint: „*A Föld az emberek számára korlátozott mennyiségben tud területet és erőforrást biztosítani.*” A moderátor feladata lehet a megvitatás során, hogy az űrhajóhasonlat beemelésével és érthető kifejtésével tovább árnyalja az állítást.

Az „uralom” kifejezés a 12. és 14. állításokban („*Az embert arra teremtették, hogy uralkodjon a természet többi része felett*” és „*Az emberek előbb-utóbb annyira meg fogják ismerni a természet működését, hogy uralni is tudják azt*”) is megjelenik a tesztben, amely több esetben is értelmezési nehézségekhez vezetett. Felmerült a kérdés, hogy milyen típusú uralom az, amelyet a

nincs kellően összhangban a 20. század végi és kortárs környezetetikai nézetekkel

természet felett gyakorol az ember. Zsarnoki, elnyomó uralom, amely a természeti létezőket az emberi érdekeknek szolgáltatja ki? Egy olyan uralom, ahol az ember felelősségteljesen próbál viselkedni minden élőlényvel, figyelembe veszi azok érdekeit? Esetleg az ember a többi élőlény pástora, feladata, hogy védelmezze a természet világát? Ugyanakkor felmerül az a kérdés is, hogy egyáltalán helyes-e, hogy az uralom szót használjuk az ember-természet viszony leírására? Uralhat-e az ember valamit, aminek szerves része? Nem inkább kölcsönös függés és egymásrautaltság az, amit mi egyoldalú hatalomként definiálunk? A 12. és 14. állítások átdolgozását nem találtam indokoltnak, azonban fontosnak gondolom, hogy azok értelmezése megtörténjen a teszt kitöltése előtt (csoportosan és egyéni szinten is), nemcsak a hatalom formáiról, hanem a szóhasználat helyességéről is.

5. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A kutatás alátámasztotta *Kopnina* (2011a), illetve *Lalonde és Jackson* (2002) megállapításait, amelyek szerint a skála egyes állításai többértelműek, nehezen értelmezhetőek. A humánökológia szakos diákokkal történt csoportos megbeszélés és az egyéni értékelések eredményeként megállapítható, hogy a 2., 3., 4., 6., 7., 8., 11., 12. és 14. állítások értelmezése nehézséget okozhat. Továbbá a 7. állítás elemzése során megerősítést nyert, hogy a skála nincs kellően összhangban a 20. század végi (*Anderson*, 2012) és kortárs környezetetikai nézetekkel (*Lundmark*, 2007). A 2., 3., 4., 6., 7., 8. és 11. állítások esetében korrigáltam az állításokat és pontosabb alternatívákat készítettem (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT

A felülvizsgált NEP-skála állításainak módosítási javaslata, jelen kutatás eredményei alapján

Eredeti állítások	Módosított állítások
Az emberiség létszáma közeledik ahhoz a határhoz, amennyi embert a Föld el tud tartani. (1. állítás, NEP)	Módosítás nem szükséges, de célszerű a megvitatás.
Az embereknek joga van a szükségleteik szerint átalakítani a természeti környezetet. (2. állítás, DSP)	Az embereknek joguk van bármilyen szükségletük kielégítése céljából a természetes környezet átalakításához. (Célszerű a megvitatás!)
Ha az emberek beleavatkoznak a természet rendjébe, az gyakran katasztrófális következményekkel jár. (3. állítás, NEP)	Ha az emberek beleavatkoznak a természet rendjébe, az sok esetben társadalmi és természeti katasztrófákhoz vezet. (Célszerű a megvitatás!)
Az emberi éleseszűség a garancia arra, hogy ne tegyük a Földet életteremtlené/lakhatatlanná. (4. állítás, DSP)	Az emberi találékonyosság a garancia arra, hogy ne tegyük a Földet életteremtlené/lakhatatlanná. (Célszerű a megvitatás!)
Az emberek súlyosan károsítják a természeti környezetet. (5. állítás, NEP)	Módosítás nem szükséges, de célszerű a megvitatás.

A Föld bőséges erőforrásokkal rendelkezik, csak meg kell tanulnunk, hogyan vehetjük hasznukat. (6. állítás, DSP)	A Föld korlátlan és megújuló erőforrásokkal rendelkezik, csak meg kell tanulnunk, hogyan vehetjük hasznukat. (Célszerű a megvitatás!)
A növényeknek és az állatoknak ugyanannyi joguk van a létezéshez, mint az embereknek. (7. állítás, NEP)	A Föld összes élőlényének és életközösségének ugyanúgy joga van a létezéshez, mint az embereknek. (Célszerű a megvitatás!)
A természeti környezet egyensúlyra törekvése elég erős ahhoz, hogy megbirkózzon a modern ipar károsító hatásaival. (8. állítás, DSP)	A természeti környezet egyensúlyra törekvése elég erős ahhoz, hogy megbirkózzon a modern ipar károsító hatásaival, anélkül, hogy az emberiség léte veszélybe kerülne. (Célszerű a megvitatás!)
Különleges képességeink ellenére ránk emberekre is még mindig a természet törvényei vonatkoznak. (9. állítás, NEP)	Módosítás nem szükséges, de célszerű a megvitatás.
Az úgynevezett „környezeti krízis” jelentősége, amellyel az emberiség jelenleg szembenéz, jelentősen el van túlozva. (10. állítás, DSP)	Módosítás nem szükséges, de célszerű a megvitatás.
A Föld olyan, mint egy űrhajó, korlátozott mennyiségű területtel és erőforrással. (11. állítás, NEP)	A Föld az emberek számára korlátozott mennyiségben tud területet és erőforrást biztosítani. (Célszerű a megvitatás!)
Az embert arra teremtették, hogy uralkodjon a természet többi része felett. (12. állítás, DSP)	Módosítás nem szükséges, de a megvitatás célszerű, különösen az uralom szó használatának helyességéről.
A természet egyensúlya nagyon törekeny és könnyen felborítható. (13. állítás, NEP)	Módosítás nem szükséges, de célszerű a megvitatás.
Az emberek előbb-utóbb annyira meg fogják ismerni a természet működését, hogy uralni is tudják azt. (14. állítás, DSP)	Módosítás nem szükséges, de a megvitatás célszerű, különösen az uralom szó használatának helyességéről.
Ha a dolgok jelenlegi állása nem változik meg, akkor annak hamarosan súlyos környezeti katasztrófa lesz a következménye. (15. állítás, NEP)	Módosítás nem szükséges, de célszerű a megvitatás.

FORRÁS: saját szerkesztés

6. A MAGYARORSZÁGON URALKODÓ KÖRNYEZETI ATTITŰD-MÉRÉSI GYAKORLATOK FELÜLVIZSGÁLATA AZ EREDMÉNYEK TÜKRÉBEN

A felülvizsgált NEP-skála hazánkban is egyike a legnépszerűbb indikátoroknak, amelyek a környezettudatosság fokáról, illetve a környezeti nevelés eredményességéről kívánnak visszajelzést adni. Számos kutatás során alkalmazták már a mérőeszközt (lásd: 2. fejezet), azonban a jelen tanulmány alapján a már meglévő publikációk

eredményeinek értelmezésénél fokozott óvatossággal szükséges eljárni, akárcsak a skála új kutatásokban, felmérésekben való alkalmazásánál. Az alábbiakban a felülvizsgált NEP-skála használatával kapcsolatos, a hazai környezeti nevelési kutatásokban kevésbé alkalmazott, de kiemelt fontosságú irányelveket kívánom összegezni, az ismertett eredmények alapján.

A tanulmányban leírtak alátámasztják azt, amit *Kopnina* (2011a) és maga *Dunlap* (2008) is hangsúlyoz, miszerint a skála állításait értelmezni szükséges a tényleges

értékelés előtt. A mérőeszköz által használt sarkos és provokatív szóhasználat látszólag egyértelmű állásfoglalásra készítet, azonban – alaposabban megvizsgálva az állításokat –, fogalomjelentési és értelmezési problémákba, illetve alapvető kérdésekbe ütközünk. Ezek megvitatása időigényes folyamat (amely hazánkban sok esetben nem is képezte a felmérések részét), ugyanakkor ennek elhagyása jelentősen rontja a skálával nyert adatok hitelességét. Az állítások megbeszélésének önmagában is lehet környezeti nevelési hatása, illetve a folyamat adhat egyéb információkat is a megkérdezettek környezeti attitűdjeiről. Az értelmezést fókuszcsoporton belül és egyénileg is érdemes elvégeznie a nyilatkozónak, egy moderátor közreműködésével. A moderátornak az önálló és szubjektív véleményalkotás feltételeit kell megteremtenie úgy, hogy közben az eddigiekben ismertetett értelmezési lehetőségeket is megbeszéljük. Fontos tehát, hogy a megvitatás az állítások megértését elősegítő eszköz, nem pedig közös értékelés, továbbá a moderáló személynek nem megengedett a helyesnek vélt nézetek sugalmazása sem, mivel így az attitűdfelmérés értelmét veszti. Az állítások értelmezését célszerű már az 5. fejezetben ismertetett módosítási javaslatok alapján átdolgozott skálán elvégezni.

További hiányossága a mérőeszköznek, hogy az ember-természet viszony érzelmi vetületeit nem képes megragadni. A NEP-skála használ erős érzelmi töltetű kijelentéseket, de ezek elsősorban a környezeti ügyekhez, környezeti problémákhoz kapcsolódnak, nem pedig magához a természethez. A NEP-skálás vizsgálat mellé egyéb mérőeszközöket is szükséges

beemlíteni, amelyek a természeti létezőkkel kapcsolatos affektív dimenziókat elemzik (Kopnina, 2011b). A kutatók között széles körű egyetértés uralkodik abban, hogy a környezeti nevelés több mint pusztán ismeretátadás, elválaszthatatlan a természettel kapcsolatos érzelmek és értékrend fejlesztésétől, amely a környezettudatosságra való nevelés kiinduló lépése. Ennek ellenére hazai viszonylatban a környezetiattitűdvizsgálatok mellett kevésbé találkozunk egyéb, kifejezetten a természet-ember viszony affektív dimenzióit vizsgáló mérési eszközökkel a kutatásokban. Meglátásom

elválaszthatatlan a természettel kapcsolatos érzelmek és értékrend fejlesztésétől

szerint a természet-ember kapcsolat érzelmi komponenseinek feltérképezésére nagyobb sikerrel alkalmazhatók többek között a Csonka (2018, 2018b) és Csonka és Varga (2019) által használt

ökológiai identitás-vizsgálatok, például Schultz (2001) Éntudat Természet Befogadása Skálája vagy Clayton (2003) Környezeti Identitás Skálája. Az előbbieket az érzelmi kapcsolat vizsgálatának részeként, célzottan azt is képesek elemezni, hogy az egyén a természetben belül hova helyezi önmagát, illetve egyáltalán a természet részének tekinti-e magát. Ennek vizsgálata kiemelt fontosságú, hiszen a természettel való egységérzet erősebb ökológiai identitással jár együtt, ezáltal a környezettudatos viselkedés egyik legfőbb mozgatórugója.

Amennyiben a fenti észrevételek alapján korrigáljuk a skálát, az egyéni és fókuszcsoportos megvitatásokra fokozott hangsúlyt fektetünk, illetve az ökológiai identitást is vizsgáljuk az attitűdökön felül, várhatóan teljesebb képet alkothatunk a környezeti vonatkozások pszichológiai hátteréről.

IRODALOM

- Anderson, M. W. (2002): *New Ecological Paradigm (NEP) Scale*. University of Maine, Orono.
Letöltés: https://www.researchgate.net/publication/264858463_New_Ecological_Paradigm_NEP_Scale (2019. 02. 10.)
- Bogner, F. X. és Wilhelm, M. G. (1996): Environmental Perception of Pupils. Development of an Attitude and Behaviour Scale. *Environmentalist*, 1996, 16, 95–110.
- Brennan, L., Binney, W., Aleti, T. és Parker, L. (2014): Why validation is important: An example using the NEP Scales. *Mark. Soc. Res.*, 2014, 22, 15–31.
- Csonka Sándor (2018): *Szabad explorációs élmények szerepe az ökológiai identitás fejlődésében*. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Budapest.
- Csonka Sándor (2018b): Szabad explorációs élmények hatása az ökológiai identitás fejlődésére. In: Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete (szerk.): *Oktatás, gazdaság, társadalom: HUCER 2018*. Absztrakt kötet. Magyarország: Hungarian Educational Research Association (HERA), Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete (HERA), Budapest. Letöltés: http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2018/05/HuCER_abstract2018_06.12.pdf (2019. 06. 13.)
- Csonka Sándor és Varga Attila (2019): Terepi szabad explorációs és irányított tanulási élmények szerepe az ökológiai identitás fejlődésében. In: Juhász Erika és Endrődy Orsolya (szerk.): *Oktatás-Gazdaság-Társadalom*. Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete (HERA), Debrecen. 91–105. o. Letöltés: http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2019/05/HERA_Evkonyvek_VI_1.pdf (2019. 06. 13.)
- Clayton, S. (2003): Environmental Identity: A Conceptual and an Operational Definition (Identity and the Natural Environment: The Psychological Significance of Nature). The MIT Press, Cambridge.
- Dunlap, R. E. és Van Liere, K. D. (1978): The New Environmental Paradigm: A proposed measuring instrument and preliminary results. *The Journal of Environmental Education*, 9, 10–19.
- Dunlap, R. E., Gallup, G. és Gallup, A. (1992): *Health of the planet: Results of a 1992 international environmental opinion survey of citizens in 24 countries*. The George H. Gallup International Institute, Princeton.
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G. és Jones, R. E. (2000): Measuring endorsement of the new environmental paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues*, 56, 425–442.
- Dunlap, R. E. (2008): The New Environmental Paradigm Scale: From Marginality to Worldwide Use. *The Journal of Environmental Education*, 40 (1), 3–18. o.
- Gergely Éva, Szabó Bernadett és Balázs Katalin (2014): Az egészség- és környezettudatosság, valamint az értékrend hatása a bioélelmiszer-fogyasztásra. *Marketing and Menedzsment*, 2014/4, 27–37. o.
- Graca, S. (2008): Pedagógusok és pedagógusjelöltek környezeti attitűdjei. *Új Pedagógiai Szemle*, 58. 2. sz. 61–74. o.
- Hawcroft, L. J. és Milfont, T. L. (2010): Use (and abuse) of the new environmental paradigm scale over the last 30 years: A meta-analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 30., 143–158. o.
- Johnson, C. Y., Bowker, J. M. és Cordell, H. K. (2004). Ethnic variation in environmental belief and behavior. *Environment and Behavior*, 36., 157–186. o.
- Kohák, E. (2000). Az ökológiai tapasztalat változatai. In: Lányi András (Szerk.): *Természet és szabadság*. Osiris, Budapest.
- Kopnina, H. (2011a). *Qualitative Revision of the New Ecological Paradigm (NEP) Scale for children*. University of Amsterdam, Amsterdam. Letöltés: <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/43831/KopninaNEP4IJER2011.pdf?sequence=1> (2019. 02. 10.)
- Kopnina, H. (2011b): *Applying The New Ecological Paradigm Scale in the Case of Environmental Education: Qualitative Analysis of the Ecological Worldview of Dutch Children*. University of Amsterdam, Amsterdam. Letöltés: <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/43829/KopninaApplyingtheNewEcologicalParadigmInFactisPax.pdf?sequence=1> (2019. 03. 07.)
- Konyha Rita (2011). „Zöldebb” családokat! – Fialok környezeti attitűdje. *Új Pedagógiai Szemle*, 61. 1–5. sz., 484–498. o.

- Kónya György (2017): A környezeti attitűd összetevőinek összehasonlító vizsgálata. EDU Szakképzés- és környezetpedagógia elektronikus folyóirat, 7. 10. Letöltés: http://eduszakped.com/wp-content/uploads/2017/12/edu15_02.pdf (2019. 11. 20.)
- Lalonde, R. és Jackson, E. L. (2002): The New Environmental Paradigm Scale: Has it outlived its usefulness? *The Journal of Environmental Education*, **33**(4), 28–36. o.
- Leopold, A. (2000): Föld-etika. In: Lányi András (szerk.): *Természet és szabadság*. Osiris, Budapest.
- Lopez, G. A. és Cuervo-Arango, M. A. (2008): Relationship among values, beliefs, norms and ecological behavior. *Psicothema*, **20**, 623–629. o.
- Lundmark, C. (2007): The new ecological paradigm revisited: anchoring the NEP scale in environmental ethics. *Environmental Education Research*, **13**(3), 329–347. o.
- Major, L. (2017). A felsőoktatás szerepe a fenntarthatóság céljainak elérésében. EDU Szakképzés- és környezetpedagógia elektronikus folyóirat, 7(1), 53–65. o.
- Manoli, C. C., Johnson, B. és Dunlap, R. E. (2007): Assessing children's environmental worldviews: Modifying and validating the New Ecological Paradigm Scale for use with children. *The Journal of Environmental Education*, **38**(4), 3–13. o.
- Manoli, C. C., Johnson, B., Buxner, S. és Bogner, F. (2019): Measuring Environmental Perceptions Grounded on Different Theoretical Models: The 2-Major Environmental Values (2-MEV) Model in Comparison with the New Ecological Paradigm (NEP) Scale. *Sustainability*, **11**(5), 1286.
- Nagy Szabolcs (2011): *A Módosított Új Környezeti Paradigma (NEP) vizsgálata*. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc. Letöltés: http://real.mtak.hu/24576/1/Nagy_Szabolcs_u.pdf (2019. 02. 09.)
- Ogunbode, C. A. (2013): The NEP scale: measuring ecological attitudes/worldviews in an African context. *Environ Dev Sustain*, **15**:1477–1494. Letöltés: https://www.researchgate.net/profile/Charles_Ogunbode/publication/235955170_The_NEP_scale_Measuring_ecological_attitudesworldviews_in_an_African_context/links/0a85e530d43d01283e000000/The-NEP-scale-Measuring-ecological-attitudes-worldviews-in-an-African-context.pdf (2019. 02. 10.)
- Piskóti, M. (2015): The Role of Environmental Identity in the Development of Environmental Conscious Behaviour. Corvinus University, Budapest. Letöltés: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/858/2/Piskoti_Marianna_den.pdf (2018. 11. 08.)
- Rolston, H. (2005): A környezeti etika időszerű kérdései. In: Lányi András és Jávor Benedek (szerk.): *Környezet és etika*. L'Harmattan, Budapest.
- Rosa, C. D., Collado, S., és Profice, C. C. (2018): Measuring Brazilians' environmental attitudes: A systematic review and empirical analysis of the NEP scale. *Current Psychology*, 1–12.
- Schäfferné Dudás Katalin (2008): A környezettudatosság többszintű értelmezése és a környezettudatos fogyasztói magatartás vizsgálata. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Gazdálkodástani Doktori Iskola. Letöltés: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15247/schafferne-dudas-katalin-phd-2008.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2019. 04. 20.)
- Schultz, P. W. (2001): The Structure of Environmental Concern: Concern for Self, Other People, and the Biosphere. *Journal of Environmental Psychology*, **21**(4), 327–339. o.
- Schultz, P. W., Shriver, C., Tabanico, J. J. és Khazian, A. M. (2004): Implicit connections with nature. *Journal of Environmental Psychology*, **24**(1), 31–42. o.
- Shrader-Frechette, K. (2000): Űrhajó etika. In: Lányi András (szerk.): *Természet és szabadság*. Osiris, Budapest.
- Singer, P. (2005). Minden állat egyenlő. In: Lányi András és Jávor Benedek (szerk.): *Környezet és etika*. L'Harmattan, Budapest.
- Tarrant, M. A., Cordell, H. K. (1997). The Effect of Respondent Characteristics on General Environmental Attitude-Behavior Correspondence. *Environment and Behavior*, **29**, 5. 618–637. o.
- Thiele, L. P. (2000): Természet és szabadság. In: Lányi András (szerk.): *Természet és szabadság*. Osiris, Budapest.
- Tóth Mónika, Málóvics György és Tóth I. János (2009): Fenntarthatóság – fenntartható fogyasztás egyetemi hallgatók fogyasztásának vizsgálata alapján. Letöltés: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2963/1/vt2009n9p41-53.pdf> (2019. 04. 20.)

- Van Petegem, P. és Blicek, A. (2006): The environmental worldview of children: A cross-cultural perspective. *Environmental Education Research*, 12, 625–635. o.
- Varga Attila (2004): A környezeti nevelés pedagógiai és pszichológiai alapjai. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola. Letöltés: https://www.academia.edu/26037060/A_k%C3%B6rnyezeti_nevel%C3%A9s_pedag%C3%B3giai_pszichol%C3%B3giai_alapjai (2017. 08. 03.)
- Varga Attila (2006): Diákok környezeti attitűdjei. *Iskolakultúra*, 16. 9. sz. 58–63. o.
- Xiao, C., Dunlap, R. E. és Hong, D. (2019): Ecological worldview as the central component of environmental concern: Clarifying the role of the NEP. *Society & natural resources*, 32(1), 53–72. o.
- Yencken, D., Fein, J. és Sykes, H. (2000): *Environment, education, and society in the Asia–Pacific*. Routledge, London.
- Zsóka Ágnes, Marjainé Szerényi Zsuzsanna és Széchy Anna (2012): *A környezeti képzés szerepe az egyetemisták környezeti tudatosságában – a BCE hallgatóinak példáján*. Letöltés: http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1103/1/ff_otka68647p260.pdf (2019. 04. 14.)
-

